

خسارت معنوی در روابط زوجین و نحوه مطالبه آن

مریم نوربخش

www.ketab.ir

سرشناسه	: نوریخس، مریم، ۱۳۵۱-
عنوان و نام پدیدآور	: خسارت معنوی در روابط زوجین و نحوه مطالبه آن / مریم نوریخس
مشخصات نشر	: تهران؛ آرمان پژوهان، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۱۳۱ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۷۵۶۸-۴۲-۴
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه؛ ص [۱۱۵] - ۱۳۱
موضوع	: خسارت معنوی - قوانین و مقررات -- ایران
موضوع	: Damage, Intellectule - Law and legislation -- Iran
موضوع	: زناشویی
موضوع	: Marriage
رده‌بندی کنگره	: KMH ۸۳۳
رده‌بندی دیویی	: ۵۵۰۷۷/۳۴۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۴۰۹۰۰۵
وضعیت رکورد	: فیبا

انتشارات آرمان پژوهان

خسارت معنوی در روابط زوجین و نحوه مطالبه آن

مؤلف: مریم نوریخس

انتشارات: آرمان پژوهان

صفحه‌آرا: نسیم امیری

چاپ اول: ۱۴۰۰

قیمت: ۴۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۵۶۸-۴۲-۴

کلید حقوق مادی و معنوی این اثر برای انتشارات آرمان پژوهان محفوظ است.

نشانی: تهران، میدان انقلاب، ضلع جنوب شرقی، پلاک ۱۷ (ساختمان مترجمان)،

طبقه سوم، واحد ۵.

(۱۰ خط ویژه) ۰۲۱-۶۶۴۹۷۶۰۲

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۷	فصل اول: مبانی نظری خسارات معنوی
۹	انواع خسارت
۹	خسارت مادی
۱۰	خسارت معنوی
۱۲	ماهیت خسارت معنوی و لزوم جبران آن
۱۲	ماهیت خسارت معنوی
۱۵	لزوم جبران خسارت معنوی
۲۱	علل ایجاد خسارت معنوی
۲۳	جایگاه خسارت معنوی در حقوق ایران
۲۳	خسارت معنوی در قانون اساسی
۲۴	خسارت معنوی در قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹
۲۵	خسارت معنوی در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲
۲۷	فصل دوم: خسارت معنوی و روابط زوجین
۲۹	خسارت معنوی در حوزه خانواده
۳۱	رابطه خسارت معنوی با آسیب‌های جسمی
۳۲	مصادیق و انواع خسارت معنوی در روابط زوجین
۳۳	خسارات معنوی ناشی از نقض تعهدات معین

۵۵ خسارات معنوی ناشی از نقض تعهدات کلی
۵۸ دلایل جواز مطالبه‌ی خسارت معنوی
۵۹ اصل ۱۷۱ قانون اساسی
۶۰ تبصره ۱ ماده‌ی ۲۴ قانون مطبوعات مصوب ۱۳۵۸
۶۰ قانون مسؤلیت مدنی
۶۱ نظریه‌ی اداره‌ی حقوقی دادگستری
۶۲ رویه‌ی قضایی
۶۴ قاعده لاضرر

۶۹..... فصل سوم: نحوه جبران و مطالبه خسارات معنوی

۷۱ شیوه‌های مطالبه خسارت معنوی در زوجین
۷۲ جبران واقعی
۷۳ جبران به معادل
۷۴ جبران صوری
۷۴ سایر روش‌ها
۷۴ کیفر خصوصی و خسارت تنبیهی
۷۵ جبران خسارت معنوی در خانواده
۷۶ تمهیدات قانونی در برابر خسارت معنوی زوجین
۷۶ قانون مدنی
۸۶ قانون حمایت از خانواده
۸۸ قانون مسؤلیت مدنی
۹۰ واکنش‌های عرفی به خسارت معنوی زوجین
۹۲ مصادیق شیوه جبران خسارت معنوی در حقوق ایران به‌طور کلی
۹۳ عدم تکرار فعل زیانبار
۹۵ عذرخواهی شفاهی و یا کتبی
۹۶ اعاده‌ی حیثیت
۹۹ تطابق شیوه جبران خسارت با وضعیت زیان دیده

مقدمه

با پیشرفت جوامع بشری و افزایش روابط انسان‌ها تلاش بر این شده است که در حوزه‌ی خسارات محدوده‌ی بیشتری از خسارات قابل جبران باشند و مقررات به گونه‌ای تنظیم شده که جبران خسارت به نحو کامل و مطلوبی انجام شود. یکی از این دسته خسارات، خسارت معنوی می‌باشد که بر زیان دیده وارد می‌شود. خسارت معنوی یکی از پرچالش‌ترین و بحث‌برانگیزترین موضوعات حقوق بوده که همواره پیچیدگی‌های خاص خود را به دنبال دارد چرا که تعریف خسارت معنوی، تعیین مصادیق، ترسیم دقیق قلمرو و روش‌های جبران آن کار آسانی نیست یا وجود اینکه در متون قانونی مختلف از این نوع خسارت بحث شده و در کتب و تألیفات حقوق دانان مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته اما در هیچ یک از کتب مزبور تعریفی از خسارت معنوی به عمل نیامده و صرفاً به تعیین مصادیقی از آن اکتفا نموده‌اند. البته در بعضی از موارد قانونی به ذکر پاره‌ای از عناصر مهم تشکیل‌دهنده خسارت معنوی اشاره شده است که می‌توان با توجه به آن به تعریفی از خسارت معنوی رسید. به عنوان مثال تبصره یک از ماده ۱۴ قانون

آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ آمده است که زیان معنوی عبارت است از: «صدمات روحی یا هتک حیثیت و اعتبار شخصی یا اجتماعی است»^۱.

معنی نهاد خانواده، ارتباط هماهنگ و نزدیکی با ارزش‌های مربوط به حرمت خانواده دارد. پیش فرض این نهاد آن است که خانواده مکانی امن و محیطی طبیعی و آرمانی برای آرامش اعضا و تربیت فرزندان است از این رو، این نهاد مقدس، به هر طریق ممکن باید حفظ شود. در چارچوب نظام خانواده، دست‌های تعهد و تکلیف معین وجود دارد که مستقیماً از طریق قانون و شروط ضمن عقد بر اعضای خانواده خصوصاً زوجین بار می‌شود؛ بدین نحو که زوجین، در طی انعقاد عقد نکاح متعهد می‌شوند ضمن ایجاد یک زندگی مستقل، در بر طرف کردن نیازهای عاطفی و روحی - روانی یکدیگر بکوشند. این تکالیف را می‌توان از مجموع اصول حاکم بر نظام خانواده و موضوع مواد ۱۱۰۳ و ۱۱۰۴ ق.م. دریافت. در کنار این تعهدات معین، یکسری تعهدات کلی وجود دارد که زوجین را نسبت به سلامت خانواده محتاط و متعهد می‌کند؛ این گونه تعهدات غالباً به شکل ارزش‌های اخلاقی جلوه می‌کند و نشأت گرفته از قواعد عام فقه مانند قاعده لاضرر، و لاجرح است. در واقع بی‌توجهی به این ارزش‌های اخلاقی و مصالح خانوادگی و نادیده گرفتن نیازهای عاطفی و توجه صرف به ابعاد مادی زندگی، زمینه‌ساز نابسامانی‌های خانواده و تصمیم‌گیری‌های ناپخته و عجولانه

۱. آموزگار، میلاد؛ ضرر و خسارت معنوی و روش‌های جبران آن در حقوق ایران، چهارمین کنفرانس بین‌المللی علوم انسانی و آموزش و پرورش با محوریت توسعه پایدار، ۱۳۹۶، ص ۸.

در نحوه ادامه زندگی می‌شود و خانواده را به پرتگاه سقوط می‌کشاند. خسارات معنوی اصطلاح شایع و در عین حال پر ابهامی است که تعیین مصادیق و ترسیم دقیق قلمرو آن کار آسانی نیست زیرا با این که در متون قانونی متعدد به کار رفته و در نوشته‌ها و تألیفات حقوقدانان مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته اما در هیچ یک از متون مزبور تعریفی از خسارت معنوی به عمل نیامده است و حقوقدانان نیز در تعریف آن وحدت نظر ندارند. البته در بعضی مواد قانونی به ذکر پاره‌ای از عناصر مهم تشکیل‌دهنده خسارت معنوی اشاره شده است. مثلاً در صدر ماده ۸ قانون مسؤلیت مدنی آمده است: «کسی که در اثر تصدیقات یا انتشارات مخالف واقع به حیثیت یا اعتبارات یا موقعیت دیگری زیان وارد آورد مسئول جبران آن است». یا در ماده ۱۰ همین قانون آمده است: «کسی که به حیثیت و اعتبارات شخصی یا خانوادگی او لطمه وارد شود می‌تواند از کسی که لطمه وارد آورده است جبران زیان مادی یا معنوی خود را بخواهد». در ماده ۹ ق. آ. د. ک نیز آمده است: «ضرر و زیانی که قابل مطالبه است به شرح ذیل می‌باشد. ضرر و زیان معنوی که عبارت است از کسر حیثیت یا اعتبار اشخاص یا صدمات روحی^۱. خسارت معنوی، مفهوم عامی است به معنای "خسارت وارد بر شخص و متعلقات مربوط به آن که به طور مستقیم جنبه مالی ندارد؛ اعم از روح و جسم و اعتبار و احساسات و عواطف؛ یا هر گونه خسارت غیرمالی بر شخص و حقوق مربوط به

۱. حاتمی، علی اصغر؛ خسارت معنوی و شیوه‌های جبران آن، موسسه خانه حقوق آریا، ۱۳۹۰.

آن^۱. که محیط خانواده با توجه به ویژگی‌ها و اهداف معنوی که دارد، در معرض شدید چنین آسیب‌هایی است. اهمیت خسارت معنوی در خانواده را با نگاه به منابع فقهی و منبع قاعده لاضرر، و حدیث "سمره بن جندب" می‌توان دریافت. خسارت معنوی افراد خانواده آنقدر اهمیت داشته است که پیامبر تا برای حفظ حیثیت و دفع یک ضرر معنوی به اعضای خانواده‌ای، بالاخره دستور قطع درخت را می‌دهند. طبق قاعده لاضرر و لاجرح، و استنباط اثبات حکم (نفی ضرر غیرمتدارک) از آن که هر ضرری باید جبران گردد، لذا در هر رفتار متضررانه، عامل زیان، ضامن خسارات وارده خواهد بود. بر این اساس اگر در روابط زوجین نیز رفتاری غیرمعتارف از سوی زن یا شوهر، موجب ورود ضرر به دیگری شود، به موجب قواعد فوق که به قانون مسؤلیت مدنی نیز راه یافته است، ملزم به جبران است. در خانواده معمولاً حقوق زوجه بیشتر مورد تضییع قرار می‌گیرد؛ زیرا برداشت‌های نادرست از "قوامیت مرد" و خصوصی بودن حریم خانواده، زمینه‌ساز مشروعیت بخشی به مردسالاری در این نظام می‌گردد.^۲

در نظام حقوقی ایران نیز خسارت معنوی قابل جبران و مورد توجه واقع شده است. در ماده‌ی ۳ قانون آیین دادرسی کیفری و مواد ۲، ۱، ۸ و ۱۰ قانون مسؤلیت مدنی، امکان مطالبه‌ی ضرر و زیان معنوی

۱. سلطانی نژاد، هدایت الله، مسؤلیت مدنی - خسارت معنوی، تهران، نورالثقلین، چاپ اول، ۱۳۸۲، ص ۴۹.

۲. شهسواری، علی؛ رضوی، فهمیه سادات؛ خسارت معنوی در روابط زوجین و مسؤلیت ناشی از آن، دو فصلنامه علمی- ترویجی فقه و حقوق خانواده، سال بیستم، شماره ۶۲، ۱۳۹۳، ص ۱۴۸.

مورد تأیید قرار گرفته است. براساس اصل ۲۱۲ قانون اساسی نیز، جواز جبران خسارت معنوی ثابت است؛ چون با شناخت مسئولیت جبران خسارت معنوی ناشی از حکم قاضی در این اصل و نبودن علت خاصی که حکم مزبور را منحصر به این مورد خاص سازد، امکان جبران ضرر معنوی از این اصل به دست می‌آید.^۱

از همین رو، ضروری است بیش از آن که قائل به تنظیم حقوق مالی زوجین باشیم، در صدد پیشگیری از وقوع مسائلی که روابط احساسی و عاطفی زن و شوهر را به هم می‌زند، باشیم؛ زیرا بدیهی‌ترین و اولین اهداف زوجین نه کسب سود و منفعت، که کسب آرامش، احترام، وفاداری، صمیمیت، امنیت است. با توجه به این که خسارت معنوی، غالباً مرتبط با حقوق مربوط به شخصیت افراد است و لطمه به تمامیت جسمانی و معنوی، مانند تألمات جسمانی، هویت، آبرو، عواطف و احساسات، حیثیت را در بر می‌گیرد و از آنجا که خانواده، بنیانی است مبتنی بر تأمین این دسته از حقوق غیرمالی اعضا که غالباً مغفول واقع شده است، لذا برای صیانت از حقوق غیرمالی، علاوه بر الزام‌های اخلاقی، ضروری است به حمایت‌ها و ضمانت‌های اجرایی قانون رو آوریم تا مانع از تزلزل بنیان خانواده و از هم پاشیدگی آن شویم.^۲

۱. محمدی ده چشمه، مریم؛ برزگر، عبدالرضا؛ بررسی مفهوم خسارت معنوی، امکان مطالبه و نحوه جبران آن‌ها، سومین همایش ملی حقوق، بسترهای فساد ملی و اداری در نظام حقوقی ایران، با رویکرد اصلاح و توسعه نظام حقوقی، ۱۳۹۵، ص ۳.

۲. مرادزاده، حسن؛ رضوی، فهیمه سادات؛ شیوه‌های جبران خسارت معنوی در زندگی مشترک زوجین، ۱۳۹۴، ص ۲.